

Razlike u ponašanju stanovnika Beograda i Vrbasa za vreme NATO bombardovanja

Ovim istraživanjem želeli smo da utvrdimo do kakvih promena u zadovoljenju ljudskih potreba dolazi u specifičnim, stresnim okolnostima. Konkretna tema ispitivanja bile su promene u ponašanju stanovnika Vrbasa i Beograda u toku bombardovanja NATO-a. Uzorak je činilo 96 ispitanika. Analizirano je ponašanje u vezi sa primarnim potrebama (ishrana, spavanje i seksualni odnosi), nekim manje primarnim (oblačenje) i sekundarnim (druženje, ljubaznost u ponašanju). Akcenat je stavljen na utvrđivanje razlika između ponašanja stanovnika Vrbasa i Beograda i na to da se registruju reagovanja ljudi u momentu dok stresor (bombardovanje, ratno stanje) još uvek deluje.

Uvod

Bombardovanje kao stresor karakterišu osobine zbog kojih ono zauzima veoma visoko mesto na skali stresogenosti. Različite studije govore o tome šta utiče na stresogenost pojedinog događaja. Izdvajam podelu P. Kaličanin i D. Lečić–Toševski (1994), jer je veoma iscrpna. Autori navode sledeće karakteristike događaja kao pokazatelje njegove stresogenosti

- (ne) doživljenost
- (ne) očekivanost
- intenzitet
- dužina delovanja
- (ne) mogućnost predviđanja evolucije
- (ne) izvesnost trajanja
- (ne) mogućnost neutralisanja, odnosno ublažavanja
- (ne) mogućnost izbegavanja
- (ne) svrsishodnost izbegavanja

Kategorizacija faza prevladavanja stresa koju su sačinili isti autori vezana je konkretno za masovne nesreće i činila se najadekvatnijom za primenu u našoj studiji. Prevladavanje stresa po njima obuhvata sledeće faze:

1. faza udara (ili šoka)
2. faza sređivanja (pribiranja, izvlačenja iz šoka)

*Jelena Mikloš (1980),
Vrbas, Danila
Bojovića 36, učenica
4. razreda Gimnazije
“Žarko Zrenjanin” u
Vrbasu*

*MENTOR:
Ana Đapović,
psiholog*

3. faza neopravdanog optimizma (euforije i nekritičkog ponašanja)
4. faza otrežnjenja (oslobađanja od iluzija)
5. faza definitivnog sređivanja (reorganizacije)

1. Faza udara (ili šoka). U njoj se javlja intenzivan preplavljujući strah zbog vitalne ugroženosti. Opšte stanje se karakteriše kao zapanjenost i zbunjenost sa suženjem polja svesti i pažnje. Radnje u cilju spasavanja obavljaju se refleksno.

2. Faza sređivanja (pribiranja, izvlačenja iz šoka). Dolazi do ublažavanja straha što omogućava lakše i bolje sagledavanje novonastale situacije kao i upravljanje delovanja u pravcu pružanja pomoći sebi i drugima. Ovo je često i faza preteranog altruizma što dovodi do razdražljivosti i poštovanosti.

3. Faza neopravdanog optimizma (euforije i nekritičkog ponašanja). Posle stišavanja doživljenog straha i napetosti javlja se nekontrolisana radost zbog preživljene opasnosti. Jačina i snaga u ovoj fazi je ogromna ali kratkog daha.

4. Faza otrežnjenja (oslobađanja od iluzija). Karakteriše je realno sagledavanje sadašnjosti i budućnosti, uz pojavu depresivnog raspoloženja i anksioznosti, kao i opravdano ili neopravdano razočarenje pruženom pomoći.

5. Faza definitivnog sređivanja. Ljudi iznova počinju da grade svoj život, uvidevši da budućnost ipak najviše zavisi od njih samih. Eventualne neuspehe i greške veoma bolno doživljaju uz osećaj gorčine, depresivno raspoloženje, anksioznost i gubitak samopouzdanja.

Prelazak jedne faze u drugu često nije definitivna, pa su moguća ponavljanja. U toku bombardovanja Jugoslavije stanovništvo je prolazilo kroz različite varijante prve dve, na momente i kroz treću fazu prevladavanja.

U ovom radu smo emociju straha uslovno razložili na dva tipa:

1. strah koji je vezan za direktno dejstvo životno ugrožavajućeg stresora (bombardovanje)
2. strah koji je generalizovan i koji je vezan za neizvesnost i iščekivanje dejstva stresora.

Za drugi tip straha nadalje će biti korišćen termin "strepnja". Obično strepnja prethodi strahu (na primer, vazдушna opasnost u Beogradu posle koje je sledilo bombardovanje), međutim nekada su okolnosti takve da strepnja (neizvesnost i iščekivanje) ostane u svom prvobitnom obliku i ne razvije se u emociju straha (na primer, na teritoriji Vrbasa koja nije direktno gađana). Nekada se strah direktno javlja, to jest, ne prethodi mu strepnja (na primer, vazdušni udari kojima ne prethodi objava opasnosti).

Ovaj rad predstavlja manje istraživanje u okviru većeg, koje je pod nazivom "Ratna svakodnevnica" sprovedeno u Laboratoriji za Antropologiju

Medicinskog fakulteta u Beogradu, u periodu od 2. aprila do 7. juna. U toku bombardovanja u okviru Filozofskog fakulteta u Beogradu sprovedena su još dva istraživanja vezana za isti stresor. Iako dejstva stresora kao što su bombardovanje i ratno stanje nisu retka, ipak su retka istraživanja sprovedena tokom samih ratnih dejstava.

Cilj našeg istraživanja je upravo da se zapaze reakcije ljudi u trenutku dok je stresor još prisutan. Osnovne pretpostavke od kojih smo pošli bile su sledeće:

1. Ljudi koji su bili direktno izloženi opasnosti od bombardovanja (Beograd) verovatno su zanemarili svoje primarne potrebe (čest boravak u skloništu donosi neuredan život po pitanju ishrane, sna) više obraćajući pažnju na sekundarne (druženje u skloništu, poboljšan odnos sa komšijama). Nasuprot njima ljudi koji nisu bili izloženi direktnoj agresiji imaju veću mogućnost da zadovolje svoje osnovne potrebe. Ali, pošto su pod stalnim psihičkim pritiskom iščekujući opasnosti, moguće je da reaguju tako što se povlače u svoje domove zanemarujući zadovoljenje sekundarnih potreba.

2. Muškarci i žene različito reaguju u stresnim situacijama. Mnogi veruju da žene pokazuju veću emocionalnost i posvećenost porodici, dok muškarci potiskuju emocije - reaguju suzdržano i racionalno. Shodno tome očekivali smo da će žene pre zapostaviti zadovoljenje svojih primarnih potreba, a muškarci zadovoljenje sekundarnih.

3. Smatra se takođe, da su mlade i stare osobe vulnerabilnije, tj. podložnije stresu od osoba srednjih godina.

Cilj

Nas je prevashodno zanimalo u kojoj meri ljudi u otežanim životnim uslovima, kao što je ratno stanje i bombardovanje, uspevaju da zadovolje svoje potrebe. Uzete su u obzir primarne potrebe (kao što su: ishrana, spavanje i seksualni odnosi), nešto manje primarne (oblačenje) i neke sekundarne (druženje i ljubaznost prema okolini). Zatim je analizirano kojim potrebama različite kategorije ispitanika (u odnosu na mesto stanovanja, pol, starost) daju prioritet, a koje zapostavljaju u zadovoljavanju.

Materijal i metodi

Uzorak čini 96 ispitanika: podjednak broj iz Beograda i Vrbasa (po 48). Ukupan broj muškaraca u uzorku bio je 46, od čega je 25 iz Beograda, a 21 iz Vrbasa. Ispitano je 50 žena: 23 iz Beograda i 27 iz Vrbasa. Sledeći kriterijum po kome su se ispitanici razlikovali je stepen direktne ugroženosti: dok je Beograd svakodnevno bombardovan, Vrbas je gotovo sve vreme bio pošteđen (do kraja ispitivanja nije bilo ni jednog granatiranja grada).

Tabela 1a 1. Raspodela uzorka prema starosti

Uzrast	Frekvence	Procenti
18-25	49	51
26-40	21	22
41-59	23	24
Preko 60	3	3
Ukupno	96	100

Istraživanje je eksplorativno neeksperimentalno sondažnog tipa, odnosno, radi se o ispitivanju sprovedenom u prirodnim, nekontrolisanim uslovima, na unapred određenom uzorku ispitanika.

Instrument koji je korišćen na terenu je polustruktuisani intervju koji se bazično sastojao od 27 pitanja. Odlučili smo da obradimo i analiziramo podatke dobijene kao odgovore na sedam postavljenih pitanja. Izbor pitanja je napravljen u odnosu na početne pretpostavke, tj. uzeli smo u obzir podatke koji mogu da ukažu na stepen zadovoljenja potreba naših ispitanika.

U analizi podataka izabrali smo tri nezavisne varijable koje definišu uzorak:

1. mesto (Beograd i Vrbas)
2. pol (muški, ženski)
3. starost – četiri kategorije: od 18 do 25 godina, od 26 do 40, od 41 do 59 i preko 60

Zavisne varijable koje smo smatrali adekvatnim pokazateljima stepena zadovoljavanja potreba ispitanika bile su sledeće:

1. navike u pogledu ishrane: (nema promene, promene nabolje, promene nagore)
2. navike u pogledu spavanja: (ništa se nije promenilo, promenjeno vreme spavanja, spavanje sa nekim, promenjeno mesto spavanja)
3. kvalitet sna: (javlja se nesаница, duboko spavanje kad se zaspi, isprekidano spavanje i umor nakon buđenja)
4. seksualno ponašanje: (nema promene u seksualnom ponašanju, došlo je do promene nagore, došlo je do promene nabolje)
5. oblačenje: (nema promene, više doterivanja, sportskije – nemarnije oblačenje)
6. druženje: (bez promene, više druženja, manje druženja)
7. s kim se druže: (sa porodicom, sa prijateljima, sa komšijama)
8. zapažanja o ljubaznosti ljudi: (nije došlo do primene, ljudi su ljubazniji, ne obraćanje pažnje na ljubaznost, ljudi su neljubazniji)

Prve četiri zavisne varijable su svrstane u kategoriju primarnih potreba, peta u kategoriju manje primarnih potreba, dok su ostale svrstane u kategoriju sekundarnih potreba.

Na pojam “oblačenje” je gledano kao na ono kako želimo da nas drugi vide. Ljubaznost je posmatrana kao naš odnos prema drugim ljudima i naša moć zapažanja ponašanja drugih. Druženje je, za razliku od ovih indirektnih, posmatrano kao naš direktan odnos prema drugim ljudima.

Prilikom obrade podataka korišćeni su sledeći statistički postupci: tablice kontingencije, hi-kvadrat test i diskriminativna analiza

Rezultati

Rezultati istraživanja vezani za razlike u ponašanju između stanovnika Beograda i Vrbasa dati su u tabelama 2-5, rezultati koji se odnose na razlike među polovima u tabelama 6 i 7, a rezultati koji govore o razlikama u ponašanju između pojedinih starosnih kategorija ispitanika u tabeli 8.

U tabeli 2 mogu se videti razlike u zastupljenosti pojedinih kategorija vezanih za način ishrane u Beogradu i Vrbasu. Te razlike nisu statistički značajne. Iz tabele 3 vidi se učestalost pojedinih kategorija vezanih za kvalitet sna stanovnika Vrbasa i Beograda. Utvrđeno je postojanje statistički značajne razlike ($p < 0.01$). U tabeli 4 prikazana je učestalost pojedinih kategorija vezanih za način oblačenja u Vrbasu i Beogradu i utvrđeno je da između gradova postoji statistički značajna razlika ($p < 0.05$). U tabeli 5 izneta je učestalost pojedinih kategorija vezanih za ljubaznost u ponašanju Beograđana i Vrbašana. Nije utvrđena statistički značajna razlika.

Statistički značajne razlike u vezi sa drugom nepromenljivom varijablom, polom, postojale su u pogledu ishrane (na nivou značajnosti od 0.01), tabela 6, i kvaliteta sna (na nivou značajnosti od 0.05), tabela 7.

Statistički značajne razlike u odnosu na treću nepromenljivu varijablu – starost, postojale su u pogledu spavanja na nivou značajnosti od 0.05, (tabela 8).

Tabela 2. Promene vezane za ishranu

Mesto	Ishrana				Ukupno
	Isto	Bolje nego inače	Lošije nego inače	Nedostaju podaci	
Beograd	23	9	15	1	48
Vrbas	24	16	8		48
Ukupno	47	25	23	1	96

Tabela 3. Promene u kvalitetu sna

Mesto	Kvalitet sna				Ukupno
	Nesanica	Duboko spavam kad zaspim	Spavam isprekidano i umoran sam posle	Nedostaju podaci	
Beograd	14	11	15	5	48
Vrbas	4	40	3		48
Ukupno	18	51	18	5	96

Statistički značajna razlika dobijena je hi-kvadrat testom ($p < 0.01$).

Tabela 4. Promene u oblačenju

Mesto	Oblačenje				Ukupno
	Isto kao ranije	Više se doterujem*	Sportskije – nemarnije*	Nedostaju podaci	
Beograd	17	6	17	1	41
Vrbas	24	15	9		48
Ukupno	41	21	26	1	89

Zvezdicom je označena statistički značajna razlika ($p < 0.05$) dobijena između kategorija “više se doterujem” i “sportskije – nemarnije”.

Tabela 5. Zapažanja o ljubaznosti kod Beograđana i Vrbašana

Mesto	Ljubaznost				Ukupno	
	Ništa se nije promenilo	Ljubazniji su	Nisam obraćao pažnju	Neljubazniji su		Nedostaju podaci
Beograd	8	29	5	4	2	48
Vrbas	20	20		7	1	48
Ukupno	28	49	5	11	3	96

Tabela 6. Promene u ishrani u zavisnosti od pola

Ishrana	Pol		
	Muškarci	Žene	Ukupno
Isto	17	30	47
Bolje nego inače	12	13	25
Lošije nego inače	17	6	23
Nedostaju podaci		1	1
Ukupno	46	50	96

Statistički značajna razlika ($p < 0.01$) dobijena je hi-kvadrat testom.

Tabela 7. Promene u kvalitetu sna u zavisnosti od pola

Kvalitet sna	Pol		
	Muškarci	Žene	Ukupno
Nesanica	9	9	18
Duboko spavam kad zaspim	21	30	51
Spavam isprekidano i umoran sam posle podaci koji nedostaju	11	7	18
Ukupno	46	50	96

Statistički značajna razlika ($p < 0.05$) dobijena je hi-kvadrat testom.

Tabela 8. Kategorija varijable "spavanje" u odnosu na starost ispitanika

Spavanje	Starost				
	18-25	26-40	41-59	Preko 60	Ukupno
Ništa se nije promenilo	31	8	14	1	54
Promenjeno vreme spavanja	2	2			4
Spava sa nekim	6	7	5	1	19
Promenjeno mesto spavanja	7	3	2	1	13
Podaci koji nedostaju	3	1	2		6
Ukupno	49	21	23	3	96

Statistički značajna razlika na nivou značajnosti od 0.05 dobijena je diskriminativnom analizom.

Diskusija

Naša prva pretpostavka vezana za razlike u ponašanju između Beograđana i Vrbašana je istraživanjem potvrđena. Naime, pojavile su se razlike u pogledu zadovoljenja gotovo svih primarnih potreba (sna i ishrane), nešto manje primarnih potreba (oblačenje) i sekundarnih (primećivanje ljubaznosti). U odnosu na period pre bombardovanja Beograđani su češće spavali isprekidano, imali nesanicu, lošije se hranili i nemarnije odevali od Vrbašana. Oni su, takođe, češće svoje sugrađane opažali kao ljubaznije. Ovo međutim, ne ukazuje samo na nivo opažanja Beograđana, već i na realno postojanje ljubaznijeg ponašanja tokom rata, što je potvrđeno u drugim istraživanjima (Đapović 1999).

Verovatno je da su razlozi zbog kojih su Beograđani lošije spavali od Vrbašana povezani sa činjenicom da je Beograd svake noći bio intenzivno bombardovan i da su njegovi stanovnici bili prinuđeni da menjaju mesto i vreme spavanja. Najverovatniji razlozi zbog kojih su se stanovnici Beograda lošije hranili vezani su ne samo za teškoće u kretanju i snabdevanju već i za povećanu anksioznost, unutrašnju napetost i zabrinutost za druge. Vrbašani su bili pošteđeni direktnog dejstva stresora, što ih je verovatno učinilo sklonijim bazičnim mehanizmima odbrane i teralo da razmišljaju na nivou primarnih potreba – jesti, spavati. Jedina varijabla u odnosu na koju nisu primećene nikakve veće razlike između Beograđana i Vrbašana je njihov seksualni život u ovoj stresnoj situaciji.

Naša druga pretpostavka da će se muškarci i žene razlikovati po reakcijama na stresnu situaciju potvrđena je samo u pogledu ishrane i kvaliteta sna. Žene su najčeće izjavljivale da se hrane isto kao ranije, da dobro spavaju, a muškarci da se hrane lošije, spavaju isprekidano i da se bude još umorniji. Dakle, naša polazna pretpostavka nije u potpunosti potvrđena.

Pretpostavka da će se mladi i stari razlikovati po svojim reakcijama od sredovečnih, nije potvrđena, budući da se ispostavilo da su mladi imali čvršći san i da su ređe menjali uobičajeno vreme i mesto spavanja. Potencijalni razlozi boljeg sna kod mladih su njihova manja odgovornost za druge ljude, sklonost da negiraju opasnost i želja da pokažu kako stresor na njih nema dejstvo. Sa druge strane, mladi ljudi imaju dobro zdravlje i fizički snažniji organizam, pa im to omogućava i bolji san.

Zaključak

U toku bombardovanja stanovnici Beograda su se u odnosu na Vrbašane slabije hranili, lošije spavali, manje vodili računa o odevanju, ali su, nasuprot delimičnom zanemarivanju ovih primarnih potreba, više pažnje obratili na sekundarne potrebe, kao što je ljubaznije ponašanje prema drugima. Muškarci su se u odnosu na žene hranili lošije nego inače i imali lošiji san. Mladi su bolje spavali nego stariji.

Literatura

Đapović A. 1999. Stres kod Beograđana u periodu NATO bombardovanja. Diplomski rad. Filozofski fakultet u Beogradu.

Lečić-Toševski D, Kaličanin P. 1999. *Knjiga o stresu*. Beograd: Medicinska knjiga

Jelena Mikloš

Differences in Behavior Between Population of Belgrade and Vrbas During NATO Bombardment

The purpose of this research was to gain insight in changes which occurred during NATO bombing and which influenced possibilities for human needs satisfaction. The interview was conducted during the bombing on population of 96 inhabitants of Belgrade and Vrbas. Those two cities were in different positions during the bombing. While Belgrade was under attack almost all the time, Vrbas was mostly spared of the air raids. The equal number of people (48) represented each town in the sample. Primary needs (feeding, sleeping and sexual behavior), less primary (clothing) and secondary (companionship, kindness) were taken in concern. In this paper work we were concentrated on registering reactions of people while the bombing was still going on.

During the bombing period inhabitants of Belgrade ate and slept worse than inhabitants of Vrbas. When we compare them to people from Vrbas regarding their clothing habits we see that they neglected the importance of it more.

As opposed to the fact that they neglected their primary needs, they started paying more attention to their secondary needs, i.e. their need for kindness and friendship of other people.

Regarding needs for food and sleep, man showed the tendency towards reducing the quantity and quality of them. Also, youngsters used to sleep better than the middle-aged people do.

